

ARENDA – NASELJE KASNOG BRONČANOG DOBA I PROBLEMATIKA NASEOBINSKIH OBRAZACA U DRAVSKOJ NIZINI

ARENDA – A LATE BRONZE AGE SETTLEMENT AND THE PROBLEM OF THE SETTLEMENT PATTERN ON THE DRAVA PLAIN

Igor KULENOVIĆ

e-mail: ikulenovic@unizd.hr

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti

Sveučilište u Zadru

Ulica dr. Franje Tuđmana 24i

HR-23000 Zadar

Primljeno / Received: 25. 5. 2018.

Prihvaćeno / Accepted: 11. 6. 2018.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 903.4(497.54Velimirovac)“637.7”

904:72(497.543Našice)

SAŽETAK

Tijekom 2010. godine provedena su zaštitna arheološka istraživanja na više nalazišta prilikom izgradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac. U prvom dijelu rada se objavljuju rezultati jednog od istraženih lokaliteta Velimirovac – Arenda (AN32) pokraj Našica. Riječ je o kasnobrončanodobnom naseobinskom lokalitetu smještenom na samom južnom rubu dravske nizine. Prema tipološko–kronološkim osobinama nalaza naselje je datirano u BrD–HaA period. U drugom dijelu rada iznesena je preliminarna interpretacija obrazaca naseljavanja u okviru koncepta kulturne biografije i tzv. »putujućih kuća«.

Ključne riječi: Velimirovac – Arenda, kasno brončano doba, Kultura polja sa žarama, naselje, obrasci naseljavanja, dravska nizina

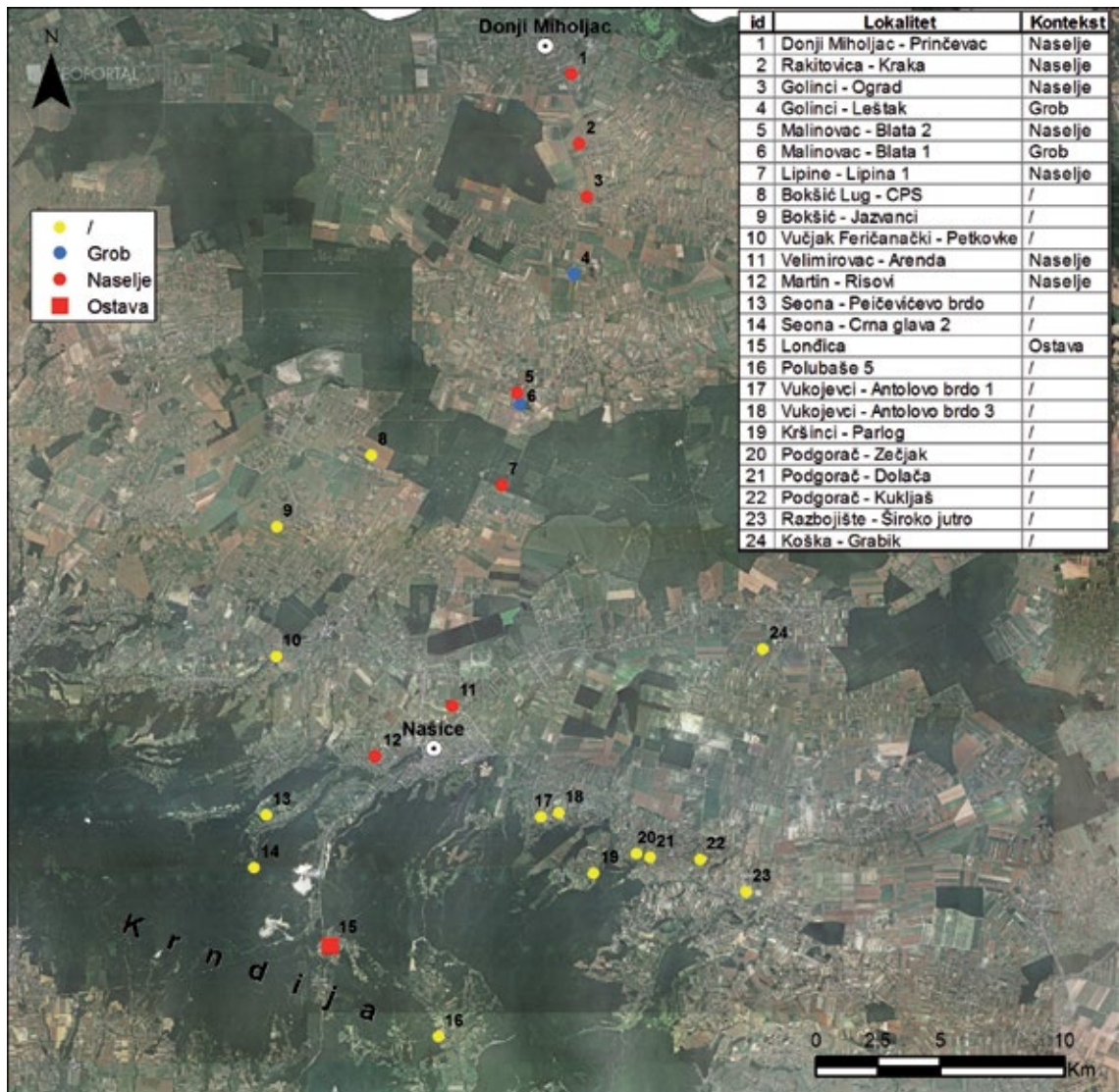
Key words: Velimirovac – Arenda, Late Bronze Age, Urnfield culture, settlement, settlement patterns, Drava plain

UVOD

Zaštitnim arheološkim istraživanjima provedenim prilikom izgradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac istraženo je više arheoloških nalazišta na širem našičkom području.¹ Tom prilikom su po prvi put istražena nalazišta iz razdoblja kasnog brončanog doba.² Do zaštitnih arheološ-

¹ Novija arheološka istraživanja na ovom području su uglavnom bila većeg opsega i zaštitnog karaktera, a provedena su tijekom 2010. i 2011. godine prilikom izgradnje spomenutog plinovodnog sustava i našičke zaobilaznice. Nažalost, većina rezultata ovih istraživanja nije publicirana osim u obliku kratkih izvještaja.

² Rezultati istraživanja dionice E (Općina Donji Miholjac, Osječko–baranjska županija) su objavljeni u publikaciji: VIŠNJIĆ, Josip. *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, Zagreb, 2013. Tom prilikom su istražena četiri kasnobrončanodobna lokaliteta (Karta 1.: 1–4). Na drugim dionicama plinovoda u Osječko–baranjskoj županiji je istraženo još pet kasnobrončanodobnih nalazišta među koja spada i nalazište Velimirovac – Arenda (Karta 1.: 11) koji se objavljuje u ovom radu. Uz ovaj rad, publicirani su rezultati istraživanja na lokalitetu Malinovac – Blata 1 (Karta 1.: 6). Na tom lokalitetu je otkriven pojedinačan žarni grob: VRKIĆ, Šime, MAURIN, Domagoj. Žarni grob kulturne grupe Barice–Gređani iz Malinovca kod Našica, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 29, Zagreb, 2012., 135–142. Preostala nalazišta istražena u okviru ovog projekta nisu publicirana osim u obliku kratkih izvještaja: NODILO, Helena. Malinovac – Blata 2 (AN 40), *Hrvatski arheološki godišnjak* 7/2010, Zagreb, 2011., 34–37., MAURIN, Domagoj. Lipine – Lipina 1 (AN 36), *Hrvatski arheološki godišnjak* 7/2010, Zagreb, 2011., 30–31., MAURIN, Domagoj, PASKOJEVIĆ, Kristijan. Martin – Risovi – preko Lenije (AN 28), *Hrvatski arheološki godišnjak* 7/2010, Zagreb, 2011., 45–46., PASKOJEVIĆ, Kristijan, VODIČKA

Karta 1. Distribucija kasnobrončanodobnih nalazišta šireg našičkog područja, podloga: geoportal.dgu.hr (izradila: N. Kulenović Ocelić)

kih istraživanja razdoblje kasnog brončanog doba je predstavljalo jedno od najslabije poznatih prapovijesnih perioda na našičkom području. Među rijetke nalaze s ovog područja iz perioda kasnog brončanog doba svakako spada ostava miješanog tipa iz Londžice datirana u II fazu. Sačuvano je ukupno 11 predmeta iz ostave: ulomci mačeva, nož, koplja, šuplje sjekire, srpovi te amorfnu sirova bronca.³

Osim zaštitnim istraživanjima, kasnobrončanodobna nalazišta otkrivena su i dokumentirana terenskim pregledima koji predstavljaju dominantan način stjecanja arheoloških podataka o prošlim krajolicima i obrascima naseljavanja našičkog kraja.⁴ Kasnobrončanodobna nalazišta otkrivena terenskim pregledom nije moguće preciznije datirati ni odrediti vrstu konteksta (Karta 1. 8–10, 13–14, 16–24).

MIHOLJEK, Kristina. Velimirovac – Arenda (AN 32), *Hrvatski arheološki godišnjak 7/2010*, Zagreb, 2011., 67–69., (neobjavljeni lokaliteti: Karta 1.: 5, 7, 12).

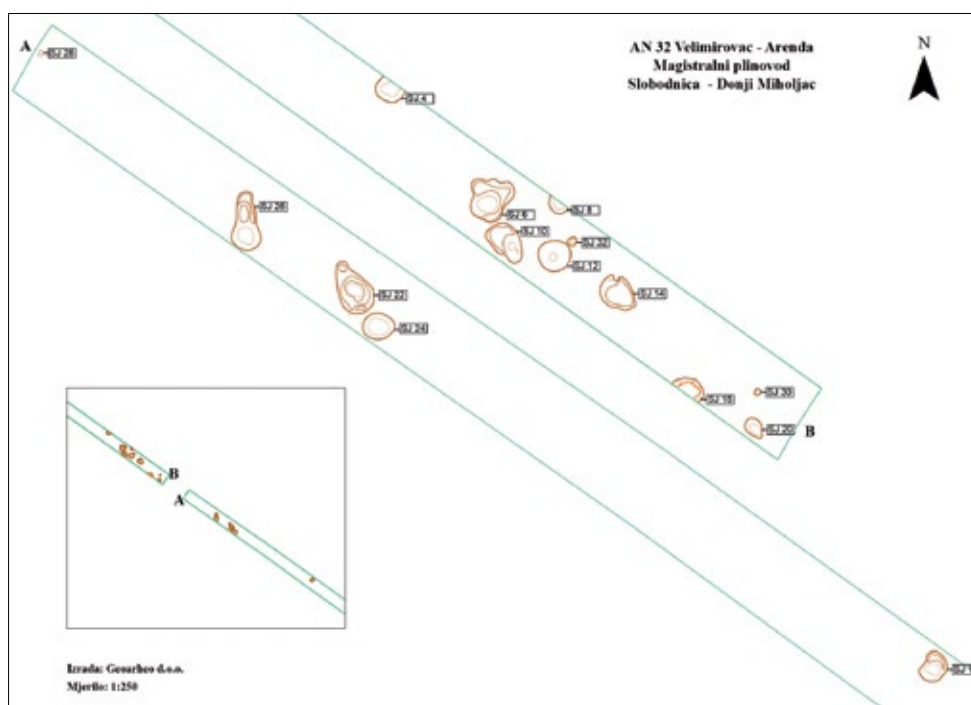
³ VINSKI–GASPARINI, Ksenija. *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Zadar, 1973., 181, TAB. 74: B 1–6. Ostava se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

⁴ Od 2006. godine u kontinuitetu se provodi projekt *Sustavno arheološko rekognosciranje našičkog kraja*, pod vodstvom Zorka Markovića (MARKOVIĆ, Zorko et al. Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2011. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.VIII, Zagreb, 2012., 111–114., MARKOVIĆ, Zorko,

Šire područje Našica određuje reljef izrazite fizionomijske heterogenosti, od višeg gorskog na području Krndije do izrazito nizinskog terena. Do sada poznata kasnobrončanodobna nalazišta rasprostranjena su u svim reljefnim cjelinama ovog reljefno heterogenog područja. Smještene su na sjeveroistočnim padinama Krndije, na prijelazu iz gorja u podgorje, u nizinskom blago brežuljkastom području, a zasada su najbrojniji u izrazito ravničarskom kraju dravske nizine što je svakako povezano i sa stanjem istraženosti (Karta 1.). Na trasi plinovoda u Osječko–baranjskoj županiji upravo su kasnobrončanodobna nalazišta bila najčešća. Nalazišta u različitim reljefnim cjelinama možemo sagledati kao integriranu cjelinu kulturnog krajolika. Brojnost nizinskih nalazišta omogućava uvid u obrasce naseljavanja i kulturni krajolik kasnog brončanog doba.

VELIMIROVAC – ARENDA

Kasnobrončanodobni lokalitet Arenda se nalazi u prigradskom naselju Velimirovac, oko 2 km zračne udaljenosti od Grada Našica (Karta 1.: 11). Smješten je u izrazitom nizinskom ravničarskom kraju (u visinskom pojasu od 112 do 114 m n/v), na samom južnom rubu dravske nizine u neposrednoj blizini potoka Našička rijeka.⁵

Slika 1. Tlocrt istraženih kasnobrončanodobnih struktura na lokalitetu Velimirovac Arenda – AN32

JURKOVIĆ, Jasna. Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2010. godine, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol.VII, Zagreb, 2011., 102–107., MARKOVIĆ, Zorko, JURKOVIĆ, Jasna. Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2007. i 2008. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.V, Zagreb, 2009., 139–147., MARKOVIĆ, Zorko. Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2006. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.III, Zagreb, 2007., 93–96., MARKOVIĆ, Zorko. Podgorač – područje općine, *Hrvatski arheološki godišnjak* 8/2011, Zagreb, 2012., 43–46.). U okviru ovog projekta su registrirana brojna nova arheološka nalazišta, od kojih je desetak iz kasnog brončanog doba, prikazani na Karta 1. Do zaštitnih istraživanja arheološka iskopavanja na ovom području su bila rijetka, većinom probna te manjeg opsega. O povijesti istraživanja vidi: KRANJČEV, Branko. Povijest i stanje arheoloških istraživanje na području općine Našice, *Našički zbornik* 4, Našice, 1999., 153–169.

⁵ Istraživanje nalazišta Velimirovac – Arenda (AN32) tijekom travnja 2010. godine na površini od 5000 m² je provela tvrtka Georheo d.o.o. pod stručnim vodstvom diplomiranog arheologa Kristijana Paskojevića koji mi je ustupio nalaze za objavu na čemu mu ovim putem zahvaljujem. PASKOJEVIĆ, K., VODIČKA MIHOLJEK K., Velimirovac – Arenda...67–69.

Arheološke strukture nisu bile distribuirane po čitavoj površini iskopa već su koncentrirane u zapadnom dijelu iskopnog rova (Slika 1.). Pružaju se u rasponu od oko 200 m, raspoređene u dvije grupe. Identificirane su i istražene 34 stratigrafske jedinice. Ukupno je osam jama sadržavalo arheološke nalaze. Riječ je o manjim otpadnim jamama s većom količinom ulomaka keramičkih posuda te ognjištima ili vatrištima otvorenog tipa.⁶ Najraznovrsniji depozit je sadržavala otpadna jama SJ11/12 u kojoj je otkrivena veća količina ulomaka keramičkih posuda, topuzasta igla i žrvanj (T. 1.: 7–9, T2: 1–5, T. 3.: 1–5). Ovim istraživanjima je obuhvaćen manji segment prapovijesnog naselja. Veća površina naselja je istražena prilikom izgradnje našičke zaobilaznice.⁷ Osim otpadnih jama otkrivene su naseobinske strukture kao što su brojni ukopi stupova, vatrišta/peći te jarak istražen u punoj širini sonde u duljini od 15 m. Naseobinske strukture su smještene s obje strane jarka.⁸

KERAMIČKI NALAZI

Keramički nalazi se mogu podijeliti na grubu i finu keramiku. Keramika je uglavnom grube fature s primjesama, neukrašena. Gruba keramika je nejednako pečena, boja joj varira od crne, crvene i smeđe. Debljih je stjenki, grube fature s primjesama kalcita. Fina keramika se od grube razlikuje prema debljini stjenki i oblicima posuda.

L1 – Posude sa zaobljenim tijelom, izvijenim obodom i jednom trakastom ručkom postavljenom ispod oboda (T. 1.: 7).

Posude usporedive s tipom L1 nalazimo u najbližoj okolici lokaliteta Arenda, na lokalitetima Prinčevac⁹ i Golinci – Ograd¹⁰ u dravskoj nizini. Radiokarbonskim metodama lokalitet Prinčevac je datiran u prijelazno period BrD–Ha1, razdoblje 14.–12. st. pr. Kr.¹¹ dok je lokalitet Golinci – Ograd datiran u nešto raniji period BrC–BrD 15. –13. st. pr. Kr.¹² Usporedbe za tip L1 možemo naći na lokalitetu Mačkovac.¹³ Naš tip L1 najbolje je usporediv sa varijantama A3c na Mačkovcu.¹⁴ Na lokalitetu Kalnik – Igrišće slične posude su također prisutne u više podtipova: A3b–d, a naš tip L1 je najbolje usporediv sa varijantom A3d.¹⁵ Oba lokaliteta se datiraju u stariju kulturu polja sa žarama.

Bliske analogije se mogu uspostaviti i sa lokalitetima u Sloveniji. Na Olorisu ovakav tip posude opisan je kao L6.¹⁶ Nalazi na ovom lokalitetu vežu se uz sam početak kulture polja sa žarama. Na lokalitetu Rogoza ovakve posude su obuhvaćene tipom L4. Autor navodi kako ovakvi oblici posuda imaju dugo trajanje, od HaA–HaC.¹⁷

⁶ PASKOJEVIĆ, K. VODIČKA MIHOLJEK K., Velimirovac – Arenda...67.

⁷ Prilikom izgradnje našičke zaobilaznice, tijekom 2011. godine lokalitet je istražen pod nazivom Arenda 2 (AN5) pod stručnim vodstvom arheologinje Vinite Ramljak (RAMLJAK, Vinita. Velimirovac – Arenda 2 (AN 5); Velimirovac – Branjevina (AN 6), *Hrvatski arheološki godišnjak* 8/2011, Zagreb, 2012., 50–51.).

⁸ RAMLJAK, V., Velimirovac – Arenda 2...50.

⁹ VIŠNJIĆ, Josip. Donji Miholjac – Prinčevac, kasnobrončanodobno i srednjovjekovno naselje, u: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, VIŠNJIĆ, Josip (ur.), Zagreb, 2013.a, 13–60, Tabla 1: 1.

¹⁰ PERCAN, Tihomir. Golinci – Ograd, kasnobrončanodobno naselje, u: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, VIŠNJIĆ, Josip (ur.), Zagreb, 2013., 129–162, Tabla 1: 1.

¹¹ VIŠNJIĆ, J., Donji Miholjac – Prinčevac...17.

¹² PERCAN, T., Golinci – Ograd...142.

¹³ KARAVANIĆ, Snježana, et al. Naselje Mačkovac – Crišnjevi kao prilog poznavanju početaka kulture polja sa žarama u slavonskoj Posavini, *Prilozi Instituta za arheologiju* Vol.19, Zagreb, 2002., 47–62., tipovi A3b–e, Sl. 4.

¹⁴ KARAVANIĆ, S. et al. Naselje Mačkovac...Sl. 4.

¹⁵ VRDOLJAK, Snježana. Tipološka klasifikacija kasnobrončanodobne keramike iz naselja Kalnik – Igrišće (SZ Hrvatska), *Opuscula Archaeologica* vol.18, Zagreb, 1994, 7–81. Sl. 5.

¹⁶ DULAR, Janez, et al. *Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 5, ZRC SAZU, Inštitut za arheologiju, Založba ZRC, 2002., Ljubljana. Sl. 5; T. 27: 1.

¹⁷ ČREŠNAR, Matija. New research on the Urnfield period in Slovenia. A case study of Rogoza near Maribor, *Arheološki vestnik* 61, Ljubljana, 2010., 7–119. Sl. 14.

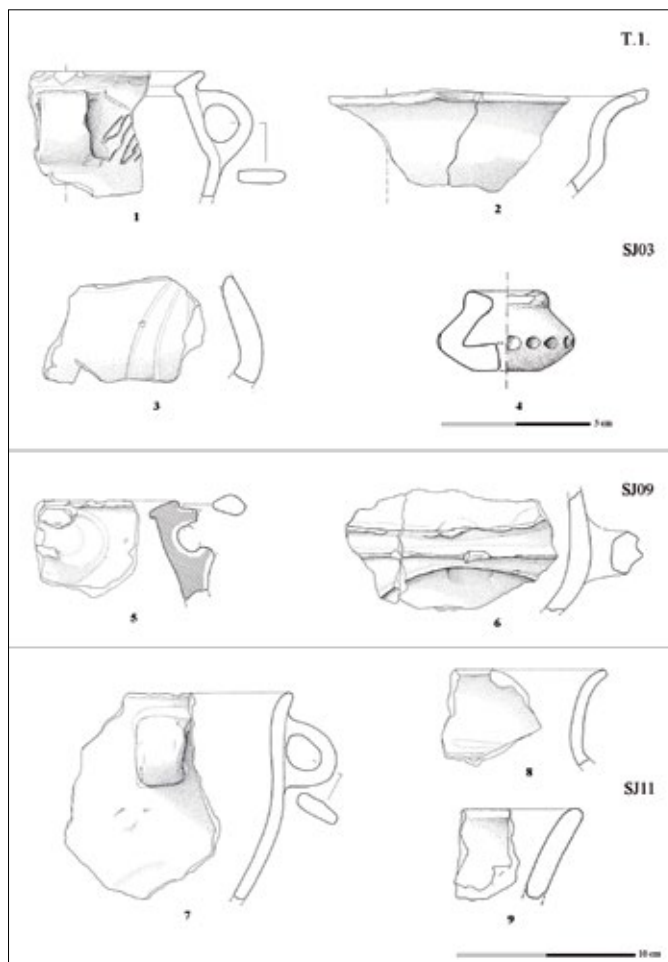

Tabla 1. Velimirovac – Arenda AN32 (crteži: A. Ivanković)

Lonci tipa L1 su prisutni na lokalitetima u Bosni i Hercegovini kao što je Sječkovno datiran u razvijeno srednje brončano doba.¹⁸ Dobre usporedbe su prisutne na lokalitetima Crno polje i Peradarska farma Šumatac kod Bihaća datirani u sam početak kulture polja sa žarama.¹⁹

L2 – Posude sa izvijenim vratom, zaobljenim tijelom i naglašenim prijelazom s vrata na tijelo posude (T. 1.: 8).

Tip lonca L2 prisutan je i na lokalitetima Prinčevac²⁰ i Golinci – Ograd.²¹ Najbliže analogije ovom tipu posude možemo pronaći na Mačkovcu²² i Orubici.²³ Na lokalitetu Kalnik – Igrišće, ovakav oblik obuhvaćen je tipovima A5a i A5b.²⁴ Osim u naseljima, ovaj tip posuda prisutan je i u grobnom kontekstu, primjerice grob 27 na lokalitetu Vojvodine - Migalovci.²⁵

U Sloveniji, ovakav tip posude je na Olorisu određen kao tip L5,²⁶ dok je na lokalitetu Pod Kotom – sever pri Krogu prisutan u starijoj, srednjebrončanodobnoj fazi naselja²⁷ i mlađoj kasnobrončanodobnoj fazi.²⁸

L3 – Posude većih dimenzija, zaobljenog tijela te izvijenog i zaravnjenog oboda (T. 4: 4).

¹⁸ LUDAJIĆ, Nebojša. Sječkovno, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 52/2010, Sarajevo, 2010., 115–139., T. II: 1, 121.

¹⁹ RAUNIG, Branka. Crno polje u Ljusini – područje Bihaća (Pounje), *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 52/2010, Sarajevo, 2010a., 13–34., T. IV: 2., RAUNIG, Branka. Peradarska farma Šumatac, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 52/2010, Sarajevo, 2010., 47–59., T. I: 2.

²⁰ VIŠNJIĆ, J., Donji Miholjac – Prinčevac...Tabla 4: 1.

²¹ PERCAN, T., Golinci – Ograd...Tabla 5: 1.

²² KALAFATIĆ, Hrvoje. *Grupa Barice – Gređani i njezin položaj u brončanom dobu Karpatske kotline*, Doktorska disertacija, 2011., Zagreb, T. 22: 6.

²³ KALAFATIĆ, H., Grupa Barice – Gređani...T. 48: 7.

²⁴ VRDOLJAK, S., Tipološka klasifikacija...SI. 4.

²⁵ NODILO, Helena, et al. Vojvodine – Migalovci: nekropola s početka kulture polja sa žarama, *Prilozi Instituta za arheologiju* Vol.29, Zagreb, 2012., 89–124. T. 11.: 2.

²⁶ DULAR, J. et al. Bronastodobno naselje Oloris...SI. 5.

²⁷ KERMAN, Branko, KAVUR, Boris. Srednja bronasta doba, u: *Pod Kotom – sever pri Krogu*, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, KERMAN, Branko. (ur.), Ljubljana, 2011., 29–34., 24, 1, 6162.

²⁸ KERMAN, Branko, KAVUR, Boris. Pozna bronasta doba, u: *Pod Kotom – sever pri Krogu*, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Kerman B. (ur.), Ljubljana, 2011.a, 35–45., 27, 3, 6183–6.

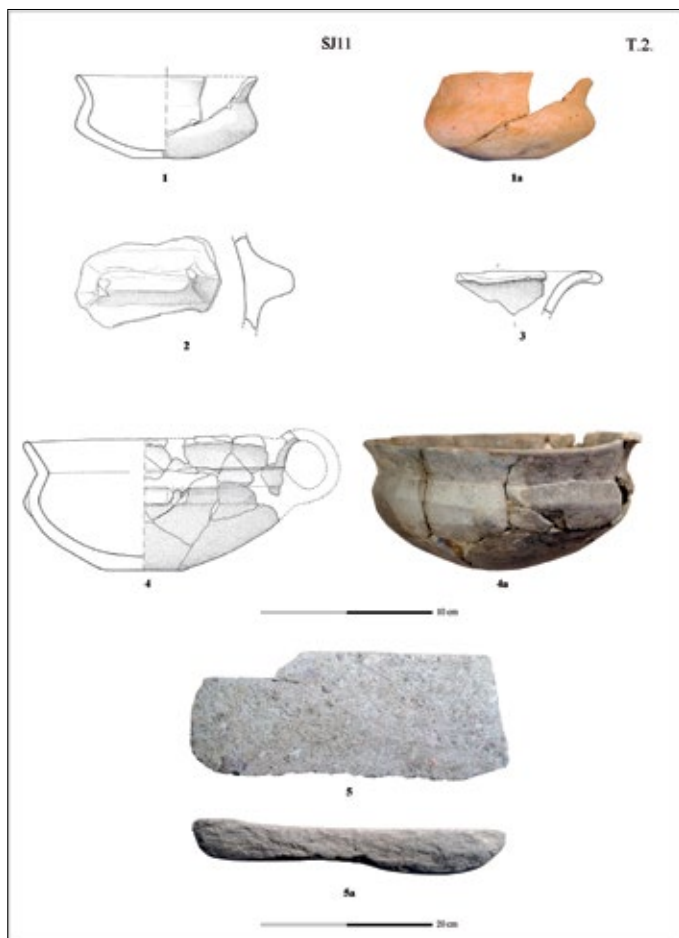

Tabla 2. Velimirovac – Arenda AN32 (crteži: A. Ivanković, foto: N. Lete)

litetu Rakitovica – Kraka.⁴⁰ Radiokarbonskim metodama lokalitet Rakitovica – Kraka je datiran u razdoblje 16.–14. st. pr. Kr.⁴¹

Analogiju za lonac tipa L3 nalazimo na lokalitetu Prinčevac²⁹. Posude ovog tipa otkrivene su i na naseobinskim lokalitetima u Mađarskoj: Mura-szemenye – Aligvári – mezo³⁰ te Nagyrecse – Baraka – dulo.³¹

Na lokalitetima Mačkovac³² i Orubica³³ ovaj tip posuda je određen kao tip L7a³⁴. U Sloveniji posude L3 pronalazimo na tri lokaliteta: Oloris,³⁵ Rogoza,³⁶ Pod Kotom – sever pri Krogu.³⁷ Tip L3 na ovom lokalitetu prisutan je i u mlađoj fazi naselja na lokalitetu Pod Kotom – sever pri Krogu.

Z1 – Posude s izvijenim, ljevkastim vratom i zaobljenim trbuhom ili bikonične. Definirane su tri varijante: posuda sa zaobljenim i spljoštenim trbuhom (T. 2.: 1–1a; T. 3.: 8), posuda s trakastom ručkom koja spaja vrat i rame posude (T. 4.: 6–6a) i posuda s ukrasom horizontalnih faceta po ramenu i trbuhu posude (T. 2.: 4–4a).

Analogiju za zdjelu s horizontalnim facetiranjem možemo pronaći na lokalitetu Prinčevac.³⁸ Varijanta sa zaobljenim i spljoštenim trbuhom prisutna je također na lokalitetu Prinčevac,³⁹ dok je direktna analogija našem primjerku (T. 3.: 8) otkrivena na loka-

²⁹ VIŠNJIĆ, J., Donji Miholjac – Prinčevac...Tabla 5: 1.

³⁰ SZARAZ, Csilla. Késő bronzkori fémeleletek Mura-szemenye – Aligvári–mező lelőhelyről, *Zalai museum* 15, 2006., 171–187., fig. 7: 7.

³¹ FULLAR, Zoltán. Az urnamezős kultúra települése Nagyrécse–Baráka – dűlőben, *Zalai museum* 17, 2008., 79–92., fig. 4, 716.43.1.8.

³² KALAFATIĆ, H., Grupa Barice – Gređani...T. 40: 2.

³³ KALAFATIĆ, H., Grupa Barice – Gređani...T. 61: 3.

³⁴ KALAFATIĆ, H., Grupa Barice – Gređani...Tabela 1.

³⁵ DULAR, J. et al. Bronastodobno naselje Oloris...Sl. 5, tip L8.

³⁶ ČREŠNAR, M., New research...Sl. 19, U2j.

³⁷ KERMAN, B., KAVUR, B., Pozna bronzasta doba...27, 2, L5.

³⁸ VIŠNJIĆ, J., Donji Miholjac – Prinčevac...Tabla 8: 5.

³⁹ VIŠNJIĆ, J., Donji Miholjac – Prinčevac...Tabla 9: 6.

⁴⁰ PLEŠTINA, Ivica. Rakitovica – Kraka, kasnobrončanodobno naselje i novovjekovno nalazište, u: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, Višnjić, J. (ur.), Zagreb, 2013., 85–124., Tabla 11: 7).

⁴¹ PLEŠTINA, I., Rakitovica – Kraka...85–86.

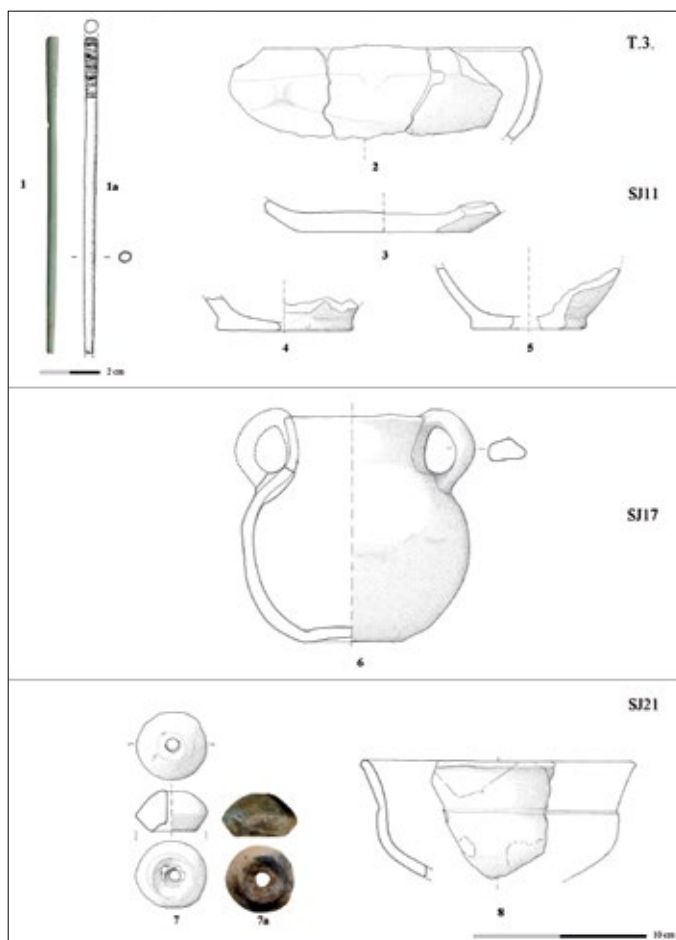

Tabla 3. Velimirovac – Arenda AN 32 (crteži: A. Ivanković, foto: N. Lete)

na vrat posude (T. 1.: 1, T. 1.: 5).

Zdjela ovog tipa nisu česte. Ova posuda se može najbolje usporediti sa posudom otkrivenom na lokalitetu Dejanovića humke u Bosni i Hercegovini, koja je izvedena u kombinaciji s tunelastom ručkom.⁴⁸ Dobru usporedbu s našim tipom Z4 možemo pronaći na lokalitetima Golinci – Ograd⁴⁹ i Prinčevac.⁵⁰

Z4 – Bikonična zdjela koničnog oblika sa izrazito izvijenim obodom s rogolikim ispupčenjem, lapnom (T. 1.: 2).

Ovaj tip posude je uobičajen na lokalitetima starije kulture polja sa žarama. Trajanje im se može pratiti od srednjeg brončanog doba. Analogije za tip Z1 nalazimo na lokalitetu Gelze-sziget koji je datiran u srednje brončano doba.⁴²

Na lokalitetima Mačkovac i Orubica opisane su kao tipovi ZD1 i ZD2.⁴³ Ovi lokaliteti su radiokarbonskom metodom datirane u sam početak kulture polja sa žarama.⁴⁴

Analogiju za ovakav tip posuda nalazimo i na lokalitetu Popernjak.⁴⁵ Navedena posuda je pronađena u kontekstu koji je radiokarbonskom metodom datiran u period 1050–830 pr. Kr.⁴⁶

Z2 – Posude zaobljenog tijela i uvučenog oboda (T. 3: 2).

Ovakav tip posuda karakterističan je oblik kulture polja sa žarama, ali i kasnijih razdoblja. Čest je na lokalitetima iz starije kulture polja sa žarama u Hrvatskoj. Kao primjer možemo navesti lokalitete Mačkovac i Orubica gdje su opisane kao tipovi Z4A–D.⁴⁷

Z3 – Posuda sa zaobljenim trbuhom, stožastim uvučenim vratom, T-obodom, trakasta ručka je postavljena

⁴² HORVÁTH, László. Adatok Délnyugat – Dunántúl késobronzkorának történetéhez, *Zalai Museum* 5, 1994., 219–235., 4. Kep. 2.

⁴³ KALAFATIĆ, H., Grupa Barice – Gređani...Tabela 1.

⁴⁴ KALAFATIĆ, H., Grupa Barice – Gređani...180., ČREŠNAR, Matija, TERŽAN, Biba. Absolutno datiranje bronaste dobe na Slovenskem, u: *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem*, Katalogi in monografije 40, Ljubljana, 2014., 661–703., figure 23.

⁴⁵ MARIJAN, Boško. *Crtice iz prapovijesti Slavonije (brončano doba)*, Filozofski fakultet Osijek – Zavičajni muzej Stjepana Grubera Županja, Osijek. 2010., T. 43: 4–5.

⁴⁶ MARIJAN, B., *Crtice iz prapovijesti Slavonije*...75.

⁴⁷ KALAFATIĆ, H., Grupa Barice – Gređani...37, Tabela 1.

⁴⁸ LUDAJIĆ, Nebojša. Dejanovića humke kod Bosanske Gradiške, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 52/2010, Sarajevo, 2010a, 141–166., T.VI: 1.

⁴⁹ PERCAN, T., Golinci – Ograd...Tabla 6: 1.

⁵⁰ VIŠNJIĆ, J., Donji Miholjac – Prinčevac...Tabla 5: 5.

Ovaj tip posude pripada tipu posuda koničnog oblika zaobljenog tijela i izrazito izvijenog oboda koji je vrlo čest na lokalitetima s početka kulture polja sa žarama.

Posude ovakvog tipa česte su na lokalitetima Prinčevac,⁵¹ Rakitovica – Kraka⁵² i Golinci – Ograd.⁵³

Česte su i na mađarskim lokalitetima. Na lokalitetu Balatonmagyarod – Hidvepuszta ovaj tip posude otkriven je u naselju iz razdoblja BrC, kao i na groblju iz starije (BrD), ali i mlađe (HaA1) faze lokaliteta.⁵⁴

Ovaj tip posude čest je grobovima grupa Virovitica⁵⁵ i Barice - Gređani.⁵⁶

Kao primjere analogija s područja Slovenije možemo navesti lokalitete Oloris⁵⁷ i Pod Kotom – sever pri Krogu, mlađa faza.⁵⁸

V1 – Posuda s naglašenim, izvijenim vratom i zaobljenim truhom, gotovo globularnog oblika. Dvije nasuprotno postavljene ručke blago nadvisuju obod i spajaju rame i obod posude (T. 3.: 6).

Posude tipa V1 relativno su rijetke na lokalitetima ranije kulture polja sa žarama u Hrvatskoj. Ovaj tip posude najbolje se može usporediti s amforama tip 1 s lokaliteta Kalakača u Vojvodini.⁵⁹ Kao drugi primjer analogije možemo navesti vrč s lokaliteta Rogoza kod Maribora.⁶⁰

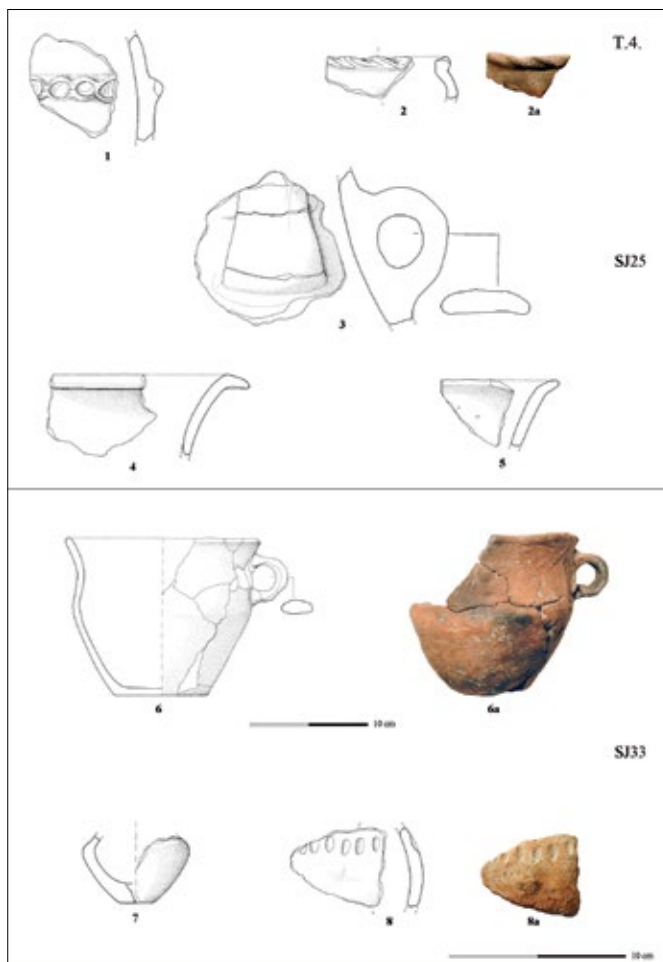

Tabla 4. Velimirovac – Arenda AN32 (crteži: A. Ivanković, foto: N. Lete)

METALNI NALAZI

Na lokalitetu Arenda otkriven je tek jedan metalni predmet od bronce, topuzasta igla. Glavica igle je ornamentirana cik-cak linijama koje tvore niz uokvirenih trokuta (T. 3.: 1–1a).

⁵¹ VIŠNJIĆ, J., Donji Miholjac – Prinčevac...Tabla 7: 1–2.

⁵² PLEŠTINA, I., Rakitovica – Kraka...Tabla 2: 2–4.

⁵³ PERCAN, T., Golinci – Ograd...Tabla 7: 9.

⁵⁴ HORVÁTH, L., Adatok Délnyugat...

⁵⁵ VINSKI-GASPARINI, K., Kultura polja sa žarama...

⁵⁶ KALAFATIĆ, H., Grupa Barice – Gređani...Prilog 2, tipovi žara 1–3.

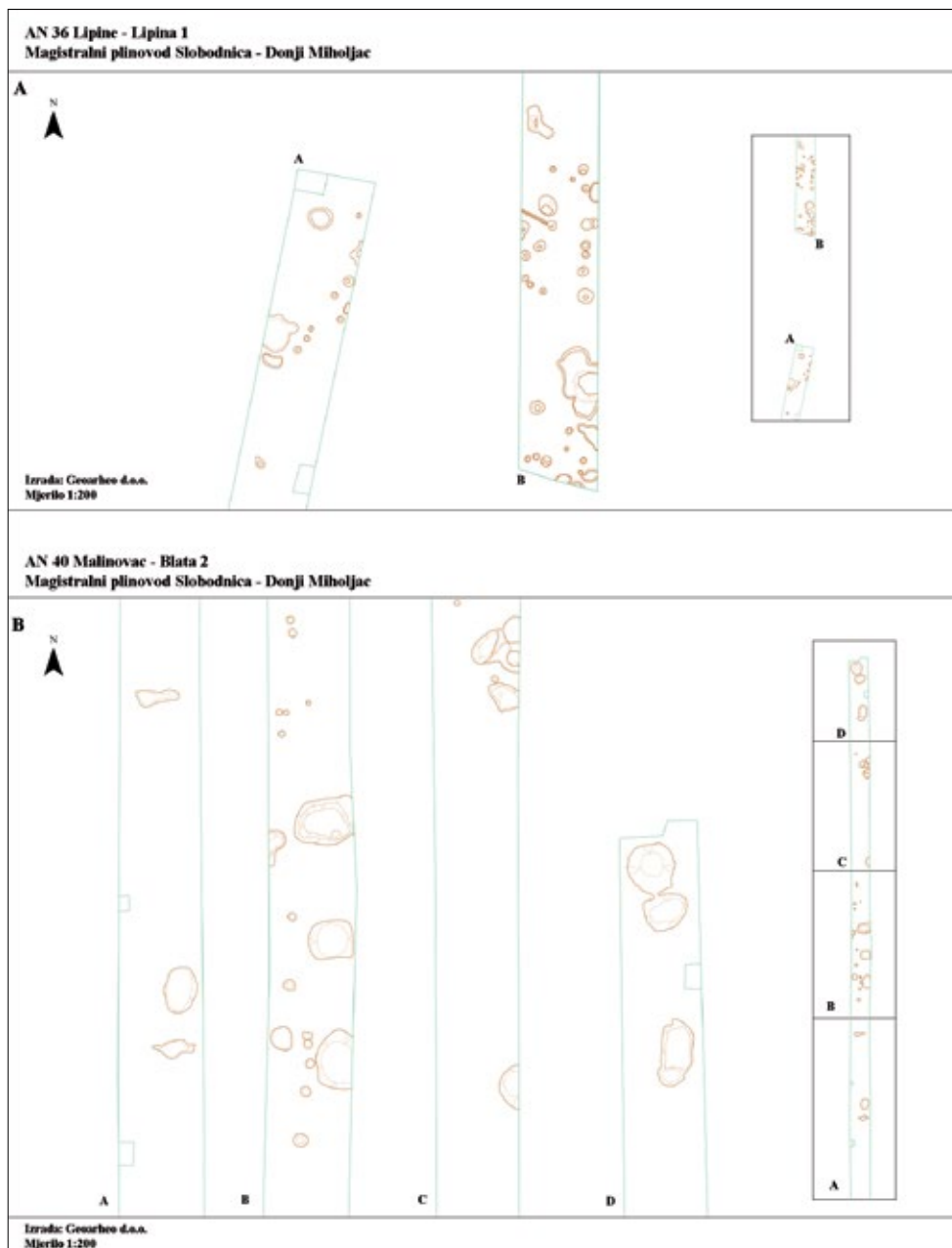
⁵⁷ DULAR, J. et al. Bronastodobno naselje Oloris...Sl. 8: S10).

⁵⁸ KERMAN, B., KAVUR, B., Pozna bronasta doba...28, 9, 6400.

⁵⁹ MEDOVIĆ, Predrag. *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju*, Dissertationes et monographiae XXII, Savez arheoloskih drustava Jugoslavije, Beograd, 1978., T. CXIX: 1.

⁶⁰ ČREŠNAR, M., New research...pl. 17: 6.

Tlocrt 1.

A: Lipine –
Lipina 1, B:
Malinovac –
Blata 2

Topuzaste igle su rasprostranjene na širokom prostoru čitave Karpatske kotline kao čest nalaz na naseobinskim i grobljanskim lokalitetima iz kasnog brončanog doba.⁶¹ Uglavnom se povezuju s razdobljem starije kulture polja sa žarama. Topuzaste igle su pronađene na lokalitetima u najbližoj okolici Arenda kao što su Prinčevac⁶² i Rakitovica – Kraka.⁶³ Ovi lokaliteti su datirani radiokarbonskom metodom u razdoblje od 16.–12. st. pr. Kr. Također su prisutne i na lokalitetu Popernjak koji je radiokarbonskom metodom datiran u razdoblje mlađe kulture polja sa žarama.⁶⁴

⁶¹ VASIĆ, Rastko. *Die Nadeln im Zentralbalkan* (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien), *Prähistorische Bronzefunde*, XIII/11, Stuttgart., 2003., 86.

⁶² VIŠNJIĆ, J., *Donji Miholjac – Prinčevac*...Tabla 10: 5.

⁶³ PLEŠTINA, I., *Rakitovica – Kraka*...Tabla 13: 4.

⁶⁴ MARIJAN, B., *Crtice iz prapovijesti Slavonije*...75.

DATACIJA

Na osnovi iznesenih analogija vidljivo je da pojedini oblici imaju dugi vijek trajanja, koje nije ograničeno na neki pojedini stupanj pa čak i na pojedino razdoblje. Unatoč tome, svi oblici poznati su s lokaliteta koji se radiokarbonskim datumima ili na osnovi tipološko–kronoloških osobina keramičkih posuda i metalnih nalaza datiraju u razdoblje ranije kulture polja sa žarama ili razdoblje BrD–HaA. Konačno, jedini metalni nalaz pronađen na lokalitetu, topuzasta igla, datira se upravo u ovo razdoblje. Stoga možemo zaključiti da se i lokalitet Arenda treba datirati u relativno kronološko razdoblje BrD–HaA.

NASEOBINSKI OSTACI U KASNOM BRONČANOM DOBU DRAVSKE NIZINE

Posljednjih godina provedena su brojna zaštitna arheološka istraživanja na infrastrukturnim projektima izgradnje cesta i plinovoda u Hrvatskoj. Očito, iskopavanja provedena na cestama su većeg opsega i pružaju bolji uvid u cjelinu lokaliteta. Stoga će nam jedno takvo istraživanje provedeno na lokalitetu Čepinski Martinci – Dubrava⁶⁵ morati poslužiti kao orijentir za interpretaciju lokaliteta koji su istraženi na manjoj površini prilikom izgradnje plinovoda.

Svakako glavna karakteristika naselja na lokalitetu Čepinski Martinci – Dubrava su dugački, po svemu sudeći, linearni jarci. Na lokalitetu ih je otkriveno četiri: dva paralelna jarka se pružaju u smjeru istok–zapad, dok se druga dva paralelna jarka pružaju u smjeru sjeverozapad–jugoistok. Iako ove strukture vjerojatno nisu istovremene u ovom trenutku nije moguće odrediti vremenski slijed njihove izgradnje. Svi jarci pripadaju brončanom dobu,⁶⁶ ali vjerojatno nisu izgrađeni kao dio jedinstvenog projekta. Ove strukture se mogu povezati s odvodnjom budući da je riječ o izrazito ravničarskom i vodoplavnom terenu dravske nizine. Dovoljno je pogledati današnju hidrološku kartu i vidjeti da je čitavo područje vrlo intenzivno ispresijecano kanalima za odvodnju.

Između jaraka pronađeno je mnoštvo arheoloških struktura. Uglavnom je riječ o otpadnim jamama i ukopima za stupove. Na lokalitetu je rekonstruiran i veći broj tlocrta kuća. Čini se da, uz određene iznimke i otklone, kuće prate jedinstvenu orijentaciju. Konačno, potrebno je naglasiti da se distribucija arheoloških struktura na lokalitetu može opisati kao klasterirana. Štoviše, moguće je tvrditi da se pojedini objekti, poput jama, grupiraju upravo oko kuća.

Zahvaljujući zaštitnim istraživanjima na izgradnji plinovoda danas možemo steći bolji dojam o naseljavanju dravske nizine u davnoj prošlosti. Nažalost, format ovih iskopavanja (iskop širine pet metara) je takav da su informacije dobivene ovim istraživanjima selektivne prirode i dopuštaju iznošenje tek preliminarnih zaključaka. Svejedno, ovo su najopsežnija istraživanja dosad provedena na ovom području i svakako predstavljaju vrijedan izvor informacija. Prije nego što pokušamo nešto reći o naseobinskim obrascima, potrebno je iznijeti nekoliko napomena o otkrivenim i istraženim lokalitetima.

Istraživanjima na lokalitetu Prinčevac⁶⁷ (Karta 1.: 1) otkrivena je najveća količina arheoloških struktura na trasi plinovoda što vjerojatno treba pripisati činjenici da je trasa prošla kroz središte kasnobrončanodobne aglomeracije. Lokalitet se prostire na velikoj površini (nekih 150 m duljine trase plinovoda). Od struktura su najviše zastupljene otpadne jame, a vidljivi su i pojedini nizovi ukopa za stupove. Ponajprije zbog površine zahvaćene sondom, nije moguće sa sigurnošću tvrditi o kakvim je objektima riječ. Međutim, sasvim je razumno pretpostaviti da su neki od ukopa za stupove bili dijelom supstrukcija kuća. Na lokalitetu je otkriven i dio kanala čija se funkcija vjerojatno može povezati s odvodnjom.

⁶⁵ KALAFATIĆ, H., Grupa Barice – Gređani...

⁶⁶ KALAFATIĆ, H., Grupa Barice – Gređani...Karta 1–2. Linearni jarak je otkriven na lokalitetu Sodolek u Sloveniji (KAVUR, Boris. Sodolek – još jedno nalazište s prijelaza srednjeg u kasno brončano doba, *Prilozi Instituta za arheologiju* Vol.29, Zagreb, 2012., 71–88.) i po svemu sudeći na lokalitetu Podgajac – Glogovica kod Slavenskog broda. Provedeno istraživanje je zaštitnog karaktera kojim nisu definirani ukupni gabariti jaraka no morfološke karakteristike ukazuju da je riječ o linearnoj strukturi: KULENOVIĆ, I. Kasnobrončanodobno naselje Podgajac – Glogovica kod Slavenskog Broda, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* Vol.33, Zagreb, 2016., 53–87.

⁶⁷ VIŠNJIĆ, J., Donji Miholjac – Prinčevac...15–60.

Čini se da su objekti grupirani u različite skupine ili klastere. Istraživači su lokalitet podijelili na četiri segmenta koji bi ugrubo mogli korespondirati sa ovakvim klasterima.⁶⁸

Istraživanjima na lokalitetima Rakitovica – Kraka⁶⁹ (Karta 1.: 2) i Golinci – Ograd⁷⁰ (Karta 1.: 3) otkriven je relativno mali broj struktura, ali na relativno velikom prostoru (preko 100 m duljine plinovoda). Distribucija struktura djeluje zgusnutije na Rakitovici – Kraka dok su strukture na lokalitetu Golinci – Ograd uvelike raspršene po cijeloj duljini sonde.⁷¹

Na lokalitetu Malinovac – Blata II (Karta 1.: 5) otkrivene su dvije jasno različite koncentracije arheoloških struktura (Tlocrt 1.: B). Sjeverna koncentracija sadrži manji broj jama od kojih su dvije sadržavale depozite s izrazito puno nalaza, ljepa i gara. Južna koncentracija struktura sadrži manji broj otpadnih jama i skupinu ukopa za stupove koje su vjerojatno dio supstrukcije kuće.⁷² Ovaj lokalitet je vjerojatno u vezi s nalazom pojedinačne grobne žare na lokalitetu Malinovac – Blata 1.⁷³

Na lokalitetu Lipine – Lipina 1 (Karta 1.: 7) istražene su dvije koncentracije arheoloških struktura koje se vjerojatno pružaju kontinuirano u duljini od 70 m (trasu plinovoda presijeca cesta, Tlocrt 1.: A). Sjeverna koncentracija većinom sadrži ukope za stupove koji gotovo sigurno pripadaju supstrukcijama stambenih objekata. Širina iskopnog polja ne dopušta rekonstrukciju objekata. Osim ukopa za stupove otkriven je i manji broj otpadnih jama. Južna koncentracija struktura sadrži manji broj otpadnih jama i ukopa za stupove na temelju kojih nije moguće rekonstruirati tlocrte.⁷⁴

Lokalitet Arenda je istraživao u dva navrata. Prvo istraživanje provedeno je prilikom izgradnje plinovoda kada su otkrivene dvije jasno različite koncentracije manjeg broja otpadnih jama (Slika 1.).⁷⁵ Nešto kasnije provedena su istraživanja istog lokaliteta u okviru projekta izgradnje našičke zaobilaznice. Kako stoji u kraćem izvještaju, otkriven je linearni jarak koji se pružao širinom cijele sonde. Sa svake strane jarka zabilježene su brojne strukture kao što su otpadne jame, vatrišta, ukopi za stupove itd. Istraživači navode kako ukopi za stupove predstavljaju tlocrte kuća od kojih se neki i preklapaju.⁷⁶ Kao što je slučaj sa Čepinskim Martincima, i ovdje je vjerojatno riječ o strukturi koja je služila za odvodnju.

Na lokalitetu Martin – Risovi (Karta 1.: 12) otkrivena je manja količina otpadnih jama koje tvore jasne koncentracije na razmacima od otprilike 40–ak metara.⁷⁷

»PUTUJUĆE KUĆE« – NASEOBINSKI OBRASCI U KASNOM BRONČANOM DOBU DRAVSKE NIZINE

Postoji tendencija da kada razmišljamo o naseljavanju u praktički bilo kojem razdoblju da obrasce koje smo zamijetili tumačimo u »zdravorazumskim« terminima. Međutim, vrlo često nismo svjesni da te zdravorazumske postavke na osnovi kojih tumačimo prošlost su zapravo koncepti koji se temelje na vrlo specifičnim stavovima o tome što uopće znači naseljavanje. Konkretno, ovakvi stavovi proizlaze iz suvremenih poimanja pojmova kao što su, naselje, kuća i ideološki vrlo obojan termin, dom.⁷⁸ Poslje-

⁶⁸ VIŠNJIĆ, J., Donji Miholjac – Prinčevac...15–60.

⁶⁹ PLEŠTINA, I., Rakitovica – Kraka...85–124.

⁷⁰ PERCAN, T., Golinci – Ograd...129–162.

⁷¹ PLEŠTINA, I., Rakitovica – Kraka...85–124., PERCAN, T., Golinci – Ograd...129–162.

⁷² NODILO, H., Malinovac – Blata 2...34.

⁷³ VRKIĆ, Š., MAURIN, D., Žarni grob...

⁷⁴ MAURIN, D., Lipine – Lipina 1... Tlocrti s lokaliteta Lipine – Lipina 1 objavljuju se uz dopuštenje kolega Hele-
ne Nodilo i Domagoja Maurina iz tvrtke Geoarheo na čemu sam im neizmerno zahvalan.

⁷⁵ PASKOJEVIĆ, K., VODIČKA MIHOLJEK, K., Velimirovac – Arenda...

⁷⁶ RAMLJAK, V., Velimirovac – Arenda 2...

⁷⁷ MAURIN, D., PASKOJEVIĆ, K., Martin – Risovi...

⁷⁸ BRÜCK, Joanna, GOODMAN, Melissa. Introduction: Themes for a Critical Archaeology of Prehistoric Settlement, u: *Making Places in the Prehistoric World*, BRÜCK, J., GOODMAN, M. (ur.) University College London, London, 1999., 1–19.

dica ovakvih razmišljanja je da sve što se događalo u prošlosti svodimo na današnju mjeru ideja o funkciji, trajanju i organizaciji naselja.

Nizozemski arheolog Fokke Gerritsen⁷⁹ razradio je kompleksan model dinamike izgradnje, upotrebe i napuštanja kuća. Osnovni koncept na kojem se temelji njegova interpretacija je kulturna biografija predmeta koju je ponajviše razradio antropolog Igor Koyttoff.⁸⁰ Prema konceptu kulturne biografije predmeti (pa i kuće) imaju društveno uvjetovani tok i vijek trajanja. To znači da vijek trajanja pojedinog predmeta nije naprosto uvjetovan njegovom funkcionalnošću već kulturnim predodžbama o primjerenosti zadržavanja, upotrebe ili odbacivanja pojedinog predmeta. Iz ovakvog načina razmišljanja proizlazi i koncept tzv. »putujućih kuća«. Ovim pojmom se opisuje obrazac u kojem se kuće smjenjuju u relativno intenzivnoj dinamici izgradnje, korištenja i konačnog napuštanja. U specifičnom slučaju brončanog i željeznog doba Nizozemske, kuće su građene kao jedinstveni projekt, što znači da je njihovo trajanje već unaprijed određeno. Tehničke osobine ovih kuća (riječ je najčešće o kućama na stupove) pokazuju da fizički nije moguće zamisliti trajanje ovih objekata dulje od otprilike jedne generacije (20–40 godina). Ovakva procjena temelji se ponajviše na trajanju drvenih stupova koji ovisno o debljini i vrsti drveta ne mogu opstati dulje od jedne generacije u izrazito vlažnim uvjetima. Iako popravci mogu produljiti vijek trajanja kuće, u nizozemskom slučaju oni su rijetko zabilježeni dok fizičke karakteristike okoliša, materijala i tehnika gradnje postavljaju granicu mogućeg trajanja ovih kuća.⁸¹ Ovdje možemo napomenuti da unatoč tome što ovakve studije nisu provedene za područje kontinentalne Hrvatske, razumno je pretpostaviti da se trajanje kuća na stupove neće previše razlikovati od nizozemskog primjera.

Razrađena su tri modaliteta smjenjivanja kuća i okućnica. Prvi modalitet uključuje poljoprivredne komplekse ili farme koje imaju isključivo jednu fazu. Nakon što životni ciklus kuće prođe, ona se premješta na drugu lokaciju udaljenu od nekoliko desetaka do nekoliko stotina metara. Drugi obrazac premještanja uključuje periodičku izgradnju i napuštanje kuća i to po linearnom obrascu. Naime, kuće prate jedinstvenu liniju kretanja i orijentacije su im uniformne. Konačno, treći modalitet uključuje smjenjivanje kuća na istoj lokaciji odnosno u neposrednoj blizini. Naravno, niti jedan od ovih modaliteta ne isključuje jedan drugi tako da će u pojedinim slučajevima biti moguće govoriti o obrascima koji pokazuju kontinuitet između njih, a ne jasno određenu granicu.⁸²

Lokalitete koji su istraženi u dravskoj nizini moguće je sagledati u okviru navedenih postavki. Najviše informacija za razradu problematike obrazaca naseljavanja pruža najpotpunije istraženi lokalitet Čepinski Martinci – Dubrava.⁸³ Riječ je o iznimno kompleksnom lokalitetu na kojem su, po svemu sudeći, vidljivi obrasci intenzivnog smjenjivanja objekata. Navedene obrasce možemo pokušati sažeti na slijedeći način. Dinamika smjenjivanja kuća arheološki je vidljiva na dvije razine. Prvu razinu predstavljaju uočeni klasteri ili skupine otpadnih jama i nadzemnih objekata. Unutar tih klastera kuće se smjenjuju po drugom modalitetu (kuće imaju linearni smjer »kretanja« koji dosljedno »prate«). Primjerice, na sjevernom dijelu lokaliteta vidljiva su dva takva klastera od kojih istočni pokazuje intenzivniju dinamiku smjenjivanja kuća, uključujući i pojedine objekte koji ne prate uobičajenu orijentaciju. Prema jugu lokaliteta, uočljiva su još barem dva klastera, svaki sa svojom internom dinamikom smjenjivanja struktura. Naravno, ne treba pretpostavljati da se kuće nužno sukcesivno smjenjuju unutar pojedine skupine. Moguće je zamisliti i kompleksniji obrazac po kojem kuće »preskaču« određene pozicije pa se ponovno vraćaju, tvoreći tako dojam sukcesivnog smjenjivanja. Drugu razinu dinamike smjenjivanja kuća moguće je sagledati na razini repositioniranja objekata na čitavom lokalitetu. Drugim riječima,

⁷⁹ GERRITSEN, Fokke. *Local Identities: Landscape and Community in the Late Prehistoric Meuse – Demer-Scheldt Region*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2003., GERRITSEN, Fokke. *Domestic Times: Houses and Temporalities in Late Prehistoric Europe*, u: *Prehistoric Europe, Theory and Practice*, JONES, Andrew. (ur.), Chichester, Wiley-Blackwell, 2008., 143–162.

⁸⁰ KOPYTOFF, Igor. *The Cultural Biography of Things: Commodization as a Process*, u: *The Social Life of Things*, APPADURAI, Arjun (ur.), Cambridge University, 1986., 64–91.

⁸¹ GERRITSEN, F., *Local Identities...*, GERRITSEN, F., *Domestic Times...*

⁸² GERRITSEN, F., *Domestic Times...*154–157.

⁸³ KALAFATIĆ, H., *Grupa Barice – Gređani...*Karta 1–2.

razumno je pretpostaviti da se kuće ne premještaju samo na male udaljenosti unutar pojedinih skupina arheoloških struktura već i na nešto udaljenije lokacije (unutar lokaliteta) tvoreći tako nove skupine ili klastere.

Doseg istraživanja provedenih na kasnobrončanodobnim lokalitetima na trasi plinovoda ne omogućuju detaljan uvid u organizaciju naselja. Međutim, imajući u vidu istraživanja provedena na lokalitetu Čepinski Martinci – Dubrava, koji ovdje može poslužiti i kao analogija, moguće je iznijeti određene preliminarne zaključke o naseobinskim obrascima u dravskoj nizini. Lokaliteti kao što su Prinčevac, Lipine – Lipina 1 i Velimirovac – Arenda pokazuju obrazac kontinuiranog nizanja arheoloških struktura na površinama koje u nekim slučajevima vidno prelaze 100m. Nadalje, čini se da se otpadne jame klasteriraju upravo oko pojedinih nizova ukopa za stupove koji se vjerojatno mogu interpretirati kao supstrukcije kuća. Lokalitet Velimirovac – Arenda je jedini istražen lokalitet koji, poput lokaliteta Čepinski Martinci, sadrži i jarak koji je vjerojatno povezan s odvodnjom, a s čije obje strane se nalazi više stambenih objekata. Lokalitet Malinovac – Blata II pokazuje nešto drugačiji obrazac distribucije arheoloških struktura. Na tom lokalitetu strukture nisu raspoređene kontinuirano već s jasno razlučivom cezurom. Moguće je da je ovdje riječ o premještanju kuća na potpuno novu lokaciju.

Možda najznačajniji uvid koji nam pružaju istraživanja provedena na trasi plinovoda jest pretpostavka da dinamika smjenjivanja kuća, osim na razini pojedinih skupina arheoloških struktura te unutar samih lokaliteta, funkcionira i na razini čitavog krajolika dravske nizine. Naime, upravo na osnovi ovih istraživanja moguće je tvrditi da i sama naselja, poput kuća, u nekom trenutku mijenjaju lokaciju. Stoga je i relativno veliki broj otkrivenih i istraženih lokaliteta iz razdoblja brončanog doba možda bolje pokušati sagledati u okviru dinamike »putujućih kuća« nego kao doslovni pokazatelj gustoće naseljenosti dravske nizine u tom razdoblju.

ZAKLJUČAK

Posljednjih godina provedena su brojna zaštitna istraživanja na projektima izgradnje cesta i plinovoda koji omogućuju sasvim novi uvid u problematiku obrazaca naseljavanja u dravskoj nizini. U prvom dijelu rada prezentirani su rezultati zaštitnih istraživanja provedenih na lokalitetu Velimirovac – Arenda kod Našica. Riječ je o naseobinskom lokalitetu smještenom na samom južnom rubu dravske nizine, a koji se na osnovi otkrivenih nalaza može datirati u razdoblje ranije kulture polja sa žarama. Drugi dio rada problematizira obrasce naseljavanja dravske nizine u kasnom brončanom dobu u kontekstu novih podataka koje su omogućila provedena istraživanja. Unatoč tome što su istraživanja na plinovodu relativno malog dosega (širina iskopa od 5 m), pružila su značajne nove informacije koje omogućuju iznošenje barem preliminarnih zaključaka o problematici naseljavanja dravske nizine. U radu je ukazano na mogućnost kompleksnije interpretacije obrazaca naseljavanja kroz koncept kulturne biografije predmeta i koncepta tzv. »putujućih kuća«.⁸⁴ U skladu s ovim konceptima, kasnobrončanodobna naselja nisu skupine kuća poput današnjih naselja, već gotovo živi organizmi unutar kojih se odvija intenzivna dinamika izgradnje, korištenja i napuštanja, kako kuća tako i čitavih lokaliteta.

U ovom radu izneseni su preliminarni zaključci koje treba shvatiti više kao smjernice u smislu interpretativnih mogućnosti, a ne definitivnih zaključaka i konačnih interpretacija. Svakako će nova istraživanja i objave lokaliteta pružiti dodatne mogućnosti za potpunije i kompetentnije sagledavanje problematike naseljavanja u kasnom brončanom dobu.

POPIS KASNOBRONČANODOBNIH LOKALITETA (KARTA 1)

Donji Miholjac – Prinčevac, Općina Donji Miholjac (VIŠNJIĆ, J., Donji Miholjac – Prinčevac...).

Rakitovica – Kraka, Općina Donji Miholjac (PLEŠTINA, I., Rakitovica – Kraka...).

Golinci – Ograd, Općina Donji Miholjac (PERCAN, T., Golinci – Ograd...).

Golinci – Leštak, Općina Donji Miholjac (VIŠNJIĆ, Josip, PERCAN, Tihomir,, Ostala nalazišta na trasi plinovoda, u: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na*

⁸⁴ GERRITSEN, F., Local Identities... GERRITSEN, F., Domestic Times...

magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac, VIŠNJIĆ, Josip (ur.), Zagreb, 2013., 229–241.).

Malinovac – Blata 2, Općina Magadenovac (NODILO, H., Malinovac – Blata 2...).

Malinovac – Blata 1, Općina Magadenovac (VRKIĆ, Š., MAURIN, D., Žarni grob...).

Lipine – Lipina 1, Općina Đurđenovac (MAURIN, D., Lipine – Lipina 1...).

Bokšić Lug – CPS – Centralna plinska stanica, Općina Đurđenovac (MARKOVIĆ, Z., Rezultati rekognosciranja...).

Bokšić – Jazvanci, Općina Đurđenovac (MARKOVIĆ, Zorko et al. Čovjek u prostoru i prostor kroz vrijeme – Odnos čovjeka i prostora u svjetlu istraživanja našičkog kraja, Katalog izložbe, Našice, 2016.).

Vučjak Feričanački – Petkovke, Općina Feričanci (KULENOVIĆ, Igor, et al. *Izveštaj o terenskom pregledu – Vučjak Feričanački – Pustice*, Petkovke, Petkovača, 1–3, izvornik: Zavičajni muzej Našice, 2015.).

Velimirovac – Arenda, Općina Našice (PASKOJEVIĆ, K., VODIČKA MIHOLJEK K., Velimirovac – Arenda..., RAMLJAK, V., Velimirovac – Arenda 2...).

Martin – Risovi, Općina Našice (MAURIN, D., PASKOJEVIĆ, K., Martin – Risovi...).

Seona – Peičevića brdo, Općina Donja Motičina (MARKOVIĆ, Z., JURKOVIĆ, J., Rezultati rekognosciranja...).

Seona – Crna glava 2, Općina Donja Motičina (MARKOVIĆ, Z., JURKOVIĆ, J., Rezultati rekognosciranja...).

Londžica, Općina Našice (VINSKI–GASPARINI, K., Kultura polja sa žarama...).

Polubaše 5, Općina Našice (MARKOVIĆ et al. Čovjek u prostoru...).

Vukojevci – Antolovo brdo 1, Općina Našice (MARKOVIĆ et al. Čovjek u prostoru...).

Vukojevci – Antolovo brdo 3, Općina Našice (MARKOVIĆ et al. Čovjek u prostoru...).

Kršinci – Parlog, Općina Podgorač (MARKOVIĆ et al. Čovjek u prostoru...).

Podgorač – Zečjak, Općina Podgorač (MARKOVIĆ et al. Čovjek u prostoru...).

Podgorač – Dolača, Općina Podgorač (MARKOVIĆ, Z. JURKOVIĆ J. Rezultati rekognosciranja arheoloških...).

Podgorač – Kukljaš II, Općina Podgorač (MARKOVIĆ, Z. JURKOVIĆ J. Rezultati rekognosciranja arheoloških...).

Razbojište – Široko jutro, Općina Podgorač (MARKOVIĆ, Z. Podgorač – područje...).

Koška – Grabik, Općina Koška (MARKOVIĆ et al. Čovjek u prostoru...).

LITERATURA

Brück, J., Goodman, M. 1999, Introduction: Themes for a Critical Archaeology of Prehistoric Settlement, u: *Making Places in the Prehistoric World*, Brück, J., Goodman, M. (ur.) University College London, London, 1–19.

Črešnar, M. 2010, New research on the Urnfield period in Slovenia. A case study of Rogoza near Maribor, *Arheološki vestnik* 61, Ljubljana, 7–119.

Črešnar, M., Teržan, B. 2014, Absolutno datiranje bronaste dobe na Slovenskem, in: *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem*, Katalogi in monografije 40, Ljubljana, 661–703.

Dular, J., Šavel, I., Tecco Hvala, S. 2002, *Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 5, ZRC SAZU, Institut za arheologiju, Založba ZRC, Ljubljana.

Fullar, Z. 2008, Az urnamezős kultúra települése Nagyrécse–Baráka – dűlőben, *Zalai museum* 17, 79–92.

Gerritsen, F. 2003, *Local Identities: Landscape and Community in the Late Prehistoric Meuse – Demer– Scheldt Region*, Amsterdam University Press, Amsterdam.

Gerritsen, F. 2008, Domestic Times: Houses and Temporalities in Late Prehistoric Europe, u: *Prehistoric Europe, Theory and Practice*, Jones, A. (ur.), Chichester, Wiley-Blackwell, 143–162.

Horvath, L. 1994, Adatok Délnyugat – Dunántúl későbronzkorának történetéhez, *Zalai Museum* 5, 219–235.

Kalafatić, H. 2011, *Grupa Barice – Gređani i njezin položaj u brončanom dobu Karpatske kotline*, Doktorska disertacija, Zagreb.

Karavanić, S. Mihaljević, M. Kalafatić, H. 2002. Naselje Mačkovac – Crišnjevi kao prilog poznavanju početaka

- kulture polja sa žarama u slavonskoj Posavini, *Prilozi Instituta za arheologiju* Vol.19, Zagreb, 47–62.
- Kavur, B. 2012, Sodolek – još jedno nalazište s prijelaza srednjeg u kasno brončano doba, *Prilozi Instituta za arheologiju* Vol.29, Zagreb, 71–88.
- Kerman, B. (ed.), 2011, *Pod Kotom – sever pri Krogu*, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ljubljana.
- Kerman, B. Kavur, B. 2011, Srednja bronasta doba, u: *Pod Kotom – sever pri Krogu*, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Kerman B. (ur.), Ljubljana, 29–34.
- Kerman, B. Kavur, B. 2011a, Pozna bronasta doba, u: *Pod Kotom – sever pri Krogu*, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Kerman B. (ur.), Ljubljana, 35–45.
- Kopytoff, I. 1986, The Cultural Biography of Things: Comodization as a Process, u: *The Social Life of Things*, Appadurai, A. (ur.), Cambridge University, 64–91.
- Kranjčev, B. 1999, Povijest i stanje arheoloških istraživanja na području općine Našice, *Našički zbornik* 4, Našice, 153–169.
- Kulenović, I. 2016, Kasnobrončanodobno naselje Podgajac – Glogovica kod Slavonskog Broda, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* Vol.33, Zagreb, 53–87.
- Kulenović, I. Kulenović Ocelić, N. Jurković, J. 2015, *Izveštaj o terenskom pregledu – Vučjak Feričanački – Pustice, Petkovke, Petkovača*, 1–3, izvornik: Zavičajni muzej Našice.
- Ludajić, N. 2010, Sječkov, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 52/2010, Sarajevo, 115–139.
- Ludajić, N. 2010a, Dejanovića humke kod Bosanske Gradiške, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 52/2010, Sarajevo, 141–166.
- Marijan, B. 2010, *Crtice iz prapovijesti Slavonije (brončano doba)*, Filozofski fakultet Osijek – Zavičajni muzej Stjepana Grubera Županja, Osijek.
- Marković, Z. 2007, Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2006. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.III, Zagreb, 93–96.
- Marković, Z. 2012, Podgorač – područje općine, *Hrvatski arheološki godišnjak* 8/2011, Zagreb, 43–46.
- Marković, Z. Jurković J. 2011, Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2010. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.VII, Zagreb, 102–107.
- Marković, Z. Jurković, J. 2009, Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2007. i 2008. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.V, Zagreb, 139–147.
- Marković, Z. Podunavac, D. Jurković J. 2012, Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našica 2011. godine, *Annales Instituti Archaeologici* Vol.VIII, Zagreb, 111–114.
- Marković, Z., Podunavac, D., Botić, K., Kalafatić, H., Minichreiter, K. 2016, Čovjek u prostoru i prostor kroz vrijeme – Odnos čovjeka i prostora u svjetlu istraživanja našičkog kraja, Katalog izložbe, Našice.
- Maurin, D. 2011, Lipine – Lipina 1 (AN 36), *Hrvatski arheološki godišnjak* 7/2010, Zagreb, 30–31.
- Maurin, D. Paskojević K. 2011, Martin – Risovi – preko Lenije (AN 28), *Hrvatski arheološki godišnjak* 7/2010, Zagreb, 45–46.
- Medović, P. 1978, *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslavenskom Podunavlju*, Dissertationes et monographiae XXII, Savez arheoloških društava Jugoslavije, Beograd.
- Nodilo, H. 2011, Malinovac – Blata 2 (AN 40), *Hrvatski arheološki godišnjak* 7/2010, Zagreb, 34–37.
- Nodilo, H. Vrkić, Š. Skelac, G. Kulenović, I. 2012, Vojvodine – Migalovci: nekropola s početka kulture polja sa žarama, *Prilozi Instituta za arheologiju* Vol.29, Zagreb, 89–124.
- Paskojević, K. Vodička Miholjek K. 2011, Velimirovac – Arenda (AN 32), *Hrvatski arheološki godišnjak* 7/2010, Zagreb, 67–69.
- Percan, T. 2013, Golinci – Ograd, kasnobrončanodobno naselje, u: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, Višnjić, J. (ur.), Zagreb, 129–162.
- Pleština, I. 2013, Rakitovica – Kraka, kasnobrončanodobno naselje i novovjekovno nalazište, u: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, Višnjić, J. (ur.), Zagreb, 85–124.
- Ramljak, V. 2012, Velimirovac – Arenda 2 (AN 5); Velimirovac – Branjevina (AN 6), *Hrvatski arheološki godišnjak* 8/2011, Zagreb, 50–51.
- Raunig, B. 2010, Peradarska farma Šumatac, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 52/2010, Sarajevo, 47–59.

- Raunig, B. 2010a, Crno polje u Ljusini – područje Bihaća (Pounje), *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 52/2010, Sarajevo, 13–34.
- Szaraz, C. 2006, Késő bronzkori fémléletek Muraszemenye – Aligvári–mező lelőhelyről, *Zalai museum* 15, 171–187.
- Teržan, B., Črešnar, M. 2014, *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem*, Katalogi i monografije 40, Ljubljana.
- Vasić R., 2003, *Die Nadeln im Zentralbalkan* (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien), *Prähistorische Bronzefunde* XIII/11, Stuttgart.
- Vinski–Gasparini K. 1973, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Zadar.
- Višnjić, J. (ur.) 2013, *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, Zagreb.
- Višnjić, J. 2013a, Donji Miholjac – Prinčevac, kasnobrončanodobno i srednjovjekovno naselje, u: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, Višnjić, J. (ur.), Zagreb, 13–60.
- Višnjić, J. Percan T. 2013, Ostala nalazišta na trasi plinovoda, u: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini, Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac*, Višnjić, J. (ur.), Zagreb, 229–241.
- Vrdoljak, S. 1994, Tipološka klasifikacija kasnobrončanodobne keramike iz naselja Kalnik – Igrišće (SZ Hrvatska), *Opuscula Archaeologica* vol.18, Zagreb, 7–81.
- Vrkić, Š. Maurin, D. 2012, Žarni grob kulturne grupe Barice–Gređani iz Malinovca kod Našica, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 29, Zagreb, 135–142.

SUMMARY

Large-scale rescue archaeological excavations were conducted during 2010 within the project of building the Slobodnica – Donji Miholjac gas pipeline. The finds from a hitherto unpublished site Velimirovac – Arenda (AN32) are discussed in the first part of the paper. This settlement site is positioned at the very southern edge of the Drava plain. According to typological–chronological characteristics of the finds, the site is dated to BrD–HaA period. A preliminary interpretation of settlement patterns is suggested in the second part of the paper. The interpretation draws primarily on concepts of cultural biography and the so called »wandering houses«.